Basiskwaliteit Natuur: aandacht voor algemene soorten

SAMENVATTING

Het concept Basiskwaliteit Natuur legt de nadruk op het zorgen voor geschikte condities om gewone soorten algemeen te houden. In de loop van tientallen jaren zien we namelijk veel van die soorten zodanig in verspreiding en aantallen achteruitgaan dat ze op de Rode Lijst komen en dat willen we voorkomen. Als je een afname vroegtijdig signaleert, kun je op tijd bijsturen! Vooral voor agrarische en stedelijke natuur is herstel van basiskwaliteit een belangrijke nieuwe ambitie voor het nieuwe natuurbeleid. Uit 17 soortgroepen planten en dieren zijn nu indicatorsoorten geselecteerd om deze te beoordelen.

Tekst: **Henk Sierdsema, Christian Kampichler, Michiel Wallis de Vries & Ronald Zollinger**

1

Jarenlang is het natuurbeleid gericht geweest op bescherming, inrichting en beheer van natuurgebieden en bijzondere soorten. Scheiding van functies was het devies: ruimte voor natuur binnen Natura 2000 en het Nationaal Natuurnetwerk (voorheen Ecologische Hoofdstructuur) en landgebruik en economische ontwikkeling daarbuiten. Maar dat levert geen duurzaam behoud van biodiversiteit op. De staat van de natuur binnen natuurgebieden is zorgwekkend (Sanders et al., 2020; CBS et al., 2021). Bedreigingen als versnippering, verdroging en vermesting kunnen niet alleen binnen natuurgebieden worden opgelost, omdat de invloed van het omringende landgebruik tot in de natuurgebieden reikt. Daarbuiten is de kwaliteit van het hele landschap zover gezakt, dat we ook tot voor kort algemene soorten kwijtraken. Veldleeuwerik, zwartsprietdikkopje 1 en dotterbloem zijn daar voorbeelden van. Het is daarom nodig een basiskwaliteit voor natuur te realiseren, waarmee je die soorten kunt behouden of terugkrijgen. Voor natuurbedreigingen buiten het Nationaal Natuurnetwerk is enige jaren geleden het concept Basiskwaliteit Natuur gelanceerd (Kwak et al., 2018; Biesmeijer et al., 2021). Het ministerie van LNV heeft het belang ervan erkend en ondersteunt nu een praktische uitwerking ervan.

Basiskwaliteit bestaat uit twee onderdelen: 1) de voorwaarden voor natuurwaarden en 2) de planten en dieren: de natuurwaarden zelf dus. De voorwaarden zijn de kenmerken waaraan de abiotische omgeving (bodem, water), de inrichting en het landgebruik minimaal moeten voldoen. Het gaat hier bijvoorbeeld om grondwaterstand, maaibeheer en de aanwezigheid van bomen en struiken. Bij de planten en dieren gaat het niet om zeldzame soorten, maar juist om algemene soorten, of soorten die gewoon zouden moeten zijn maar dat niet meer zijn, zoals de veldleeuwerik en het zwartsprietdikkopje.

Soortgroep	Boerenland	Bebouwde kom	Totaal
Amfibieën	7	6	7
Bijen	29	46	52
Dagvlinders	15	13	21
Epifytische korstmossen	45	45	46
Landslakken	10	11	14
Libellen	14	6	15
Nachtvlinders	21	18	39
Paddenstoelen	21	8	22
Reptielen	3	2	3
Sprinkhanen en krekels	16	12	19
Tweekleppigen	4	-	4
Vaatplanten	80	9	80
Vissen	13	6	13
Vogels: broedvogels	99	55	101
Zoetwaterslakken	20	12	20
Zoogdieren: landzoogdieren	13	7	14
Zoogdieren: vleermuizen	7	4	7
Totaal	**417**	**260**	**477**

3

Selectie van algemene soorten

De Basiskwaliteit Natuur is bedoeld voor alle gebieden waarvan natuur niet de hoofdfunctie is. Het gaat dus om boerenland en bebouwing, maar ook om productiebossen en recreatieterreinen. We zijn begonnen met het boerenland en de bebouwde kom (Wallis de Vries et al.,2022). Er is sprake van een Basiskwaliteit Natuur in een landschap als er aan de randvoorwaarden voor het voorkomen van algemene soorten voldaan is.

De referentie voor het boerenland is het landschap van na de grote ontginningen, maar van vóór de grootschalige moderne landbouw; dus eerder het landschap van 1970-1990 dan van rond 1950, wat het ijkpunt is voor de Rode Lijsten. Deze keuze heeft te maken met de doelen en de haalbaarheid ervan: het is niet de bedoeling dat het landschap buiten natuurgebieden wordt omgevormd tot het premoderne landschap, maar wordt aangepast voor soorten die in de periode sinds 1970 algemeen zijn geweest. Soms kunnen daar nieuwkomers aan worden toegevoegd, veelal soorten die profiteren van klimaatverandering, zoals bruin blauwtje en zuidelijk spitskopje.

Er zijn duizenden soorten uit veel soortgroepen die tot de (potentieel) algemene soorten gerekend kunnen worden. Omwille van de hanteerbaarheid is gekozen voor een zo breed mogelijk, maar toch beperkt aantal soortgroepen van inheemse soorten waarvoor gegevens over verspreiding (en deels ook talrijkheid) beschikbaar zijn. Daarbinnen is gelet op soorten die kenmerkend zijn voor uiteenlopende biotopen van land en water; generalisten of doortrekkende soorten die overal (kunnen) voorkomen zijn buiten beschouwing gelaten, omdat ze geen indicatie geven van basiskwaliteit. Tenslotte is bij de soortkeuze gelet op een goede herkenbaarheid voor de vrijwilligers die ze waarnemen en tellen.

Volgens deze criteria zijn voor 17 soortgroepen van land- en waterbiotopen 417 basissoorten voor Basiskwaliteit Natuur van het boerenland onderscheiden en 260 basissoorten voor de bebouwde kom 3.

Kiezen van graadmeters

Om uitspraken te kunnen doen over de kwaliteit van een gebied voor flora en fauna moet eerst de huidige situatie in kaart worden gebracht. Dat gebeurt met zogenoemde graadmeters: de soortensamenstelling en de dichtheid per soort (aantal individuen per oppervlakte). Deze graadmeters zijn afhankelijk van de schaal waarop je kijkt: in een klein gebied vind je vaak minder soorten, maar is het eenvoudiger om de dichtheid te bepalen. De kwaliteit moet dan ook altijd worden beschreven in relatie tot de schaal waarop gekeken wordt 4.

Voor veel soortgroepen is het moeilijk om de dichtheid te bepalen, zeker in grotere gebieden. De aanwezigheid van soorten is makkelijker vast te stellen. Presentiepercentages op een aantal locaties geven in zulke gevallen toch een goede indruk van de algemeenheid van een soort.

Een graadmeter kan bijvoorbeeld het aantal veldleeuweriken per 100 ha boerenland zijn. Of het percentage kilometerhokken waarin veldleeuweriken voorkomen. De graadmeter met de aantallen is veel preciezer dan die van het voorkomen in kilometerhokken, maar kost ook meer moeite om te meten. Voor veldleeuweriken kunnen we nog wel bepalen hoeveel er in een gebied voorkomen, maar voor zwartsprietdikkopjes gaat dat niet en moeten we steekproeven nemen. Voor een toepassing in grotere gebieden is het kilometerhok het meest geschikt. Op deze schaal is het nog mogelijk om een inzicht te krijgen in de aanwezige soorten, én uitspraken te doen over knelpun-

1 Het Zwartsprietdikkopje zou een heel gewone dagvlinder moeten zijn in het agrarisch gebied, maar is net als de Veldleeuwerik sterk afgenomen. (Foto: Saxifraga – Jan van der Straaten)

2 De Veldleeuwerik, tot in de jaren tachtig een van de meest algemene broedvogels van Nederland, is nu op veel plaatsen schaars of zelfs verdwenen. (Foto: Saxifraga – Luuk Vermeer)

3 Aantal basissoorten voor Basiskwaliteit Natuur van Boerenland en Bebouwde kom voor de 17 verschillende soortgroepen.

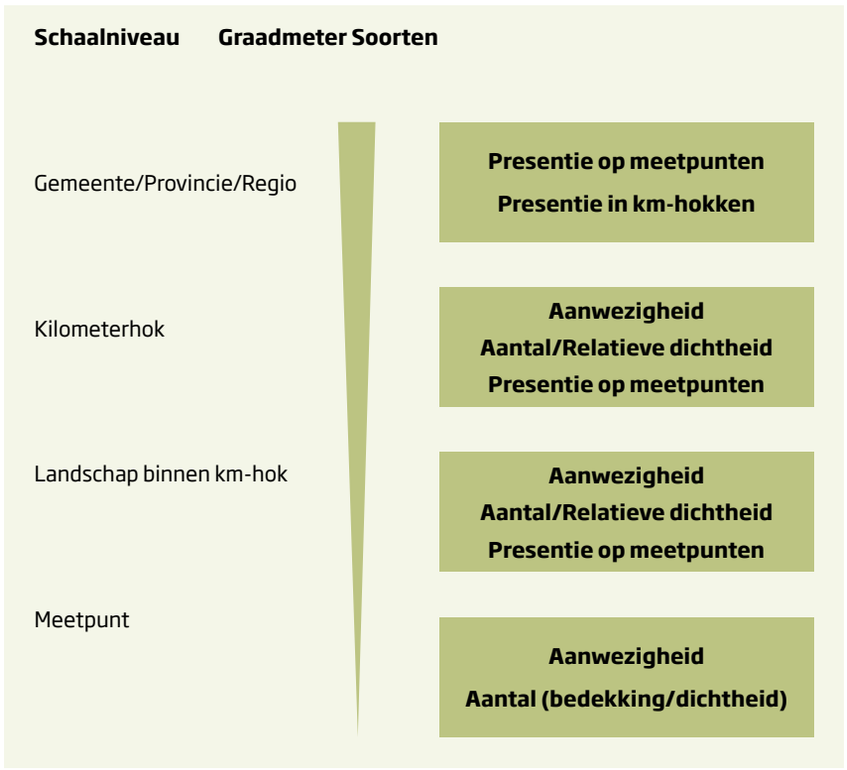

4

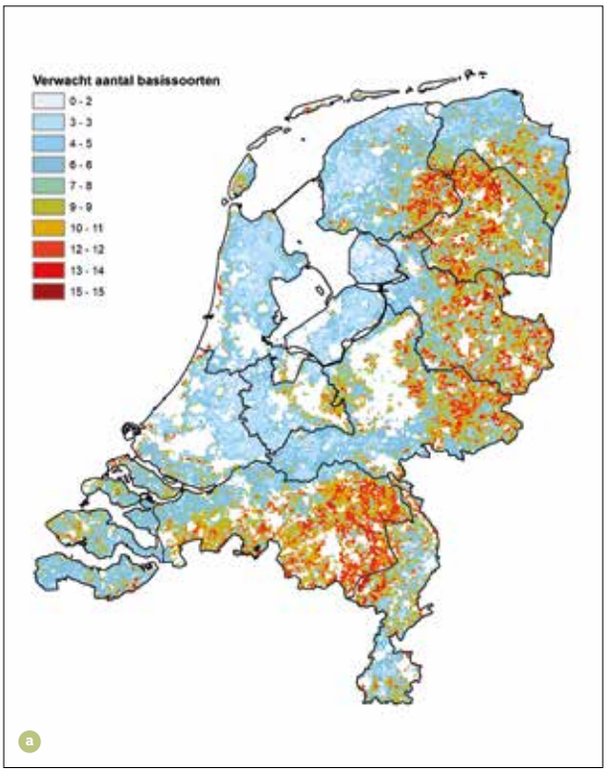

5

ten en mogelijke oplossingen in het gebied. Een kilometerhok is echter veelal te groot om dichtheden te bepalen. Daarvoor is het nodig om met kleinere 'meetpunten' te werken. Voorbeelden van zulke meetpunten zijn kwadrant, telpunt, transect of proefvlak. De grootte hiervan verschilt tussen soortengroepen: voor bodemfauna en flora kan een paar vierkante meter al groot en bewerkelijk zijn, terwijl voor vogels een schaal tot tientallen hectares behapbaar is.

Van graadmeter naar kwaliteitsbeoordeling

Voor een kwaliteitsbeoordeling moet de huidige situatie vergeleken worden met een referentie. Die bestaat voor elke graadmetersoort uit de verwachte aanwezigheid of talrijkheid in een bepaald landschap. Bovendien wordt de verwachte soortenrijkdom vastgesteld. De verwachting wordt gebaseerd op het voorkomen van soorten in een vergelijkbaar landschap met voldoende kwaliteit. De referentie voor 'voldoende' wordt afgeleid uit een bepaalde periode na 1970 waarin de soorten goed vertegenwoordigd waren. De referentieperiode kan dus per soort verschillen. Voor een specifieke locatie kan de verwachting worden bijgesteld vanwege omgevingskenmerken zoals klimaat, bodem en (hoofd)landschap. Dit levert dan een locatie-specifieke verwachting op van soortensamenstelling, -presentie of -dichtheid. Als er voldoende gegevens beschikbaar zijn, kan ook informatie worden toegevoegd die het waarnemen beïnvloedt, zoals de maand van het jaar en eventueel zelfs de tijd van de dag.

In dit onderzoek is op de schaal van kilometerhokken een verkenning uitgevoerd voor de beoordeling van de BKN in boerenland en bebouwde kom voor de 17 soortgroepen. Dit lichten we toe aan de hand van dagvlinders van boerenland 5. De beoordeling omvat drie elementen:

1 Verwachtingskaarten met de verwachte soortenrijkdom van de basissoorten van een soortgroep: dit is de referentie.
2 Aanwezigheidskaarten met de actuele soortenrijkdom van deze soortgroep op basis van recente verspreidingsgegevens: dit zijn de graadmeters.
3 Verschilkaarten met per kilometerhok het verschil van de actuele minus de verwachte soortenrijkdom: dit vormt de BKN-beoordeling.

In de soortgroep dagvlinders telt het boerenland 15 basissoorten: argusvlinder, bont zandoogje, bruin blauwtje, bruin zandoogje, groot dikkopje, hooibeestje, icarusblauwtje, klein geaderd witje, kleine vos, kleine vuurvlinder, koevinkje, landkaartje, oranje zandoogje, oranjetipje en zwartsprietdikkopje.

De basis voor verwachtingskaarten is de Nationale Database Flora en Fauna (NDFF). Het verwachte voorkomen is bepaald via regressiemodellen (Sierdsema et al. 2006). De referentie is dan de soortenrijkdom per kilometerhok, op basis van de kaarten van alle 15 soorten.

De aanwezigheidskaarten zijn gebaseerd op waarnemingen uit de jaren 2017-2021 en leveren de graadmeter voor de actuele soortenrijkdom. Ze zijn in dit voorbeeld beperkt tot het boerenland. Slecht onderzochte hokken, waar minder dan 2 zeer algemene generalisten zijn waargenomen, zijn weggefilterd.

Voor de beoordeling van de Basiskwaliteit Natuur is voor elk goed onderzocht kilometerhok het verschil berekend tussen de soortenrijkdom op de aanwezigheidskaart en die op de verwachtingskaart. Negatieve

4 Graadmeters voor Basiskwaliteit Natuur op basis van soorten in relatie tot de ruimtelijke schaal waarop deze wordt bepaald.

5 Verkenning BKN-beoordeling voor boerenland op km-schaal voor dagvlinders op basis van de verwachtingskaart (a), aanwezigheidskaart (2017-2021; b) en de verschilkaart tussen aanwezigheid en verwachting (c). De kaart toont alleen kilometerhokken met boerenland (≥ 25% van de oppervlakte van een km-hok).

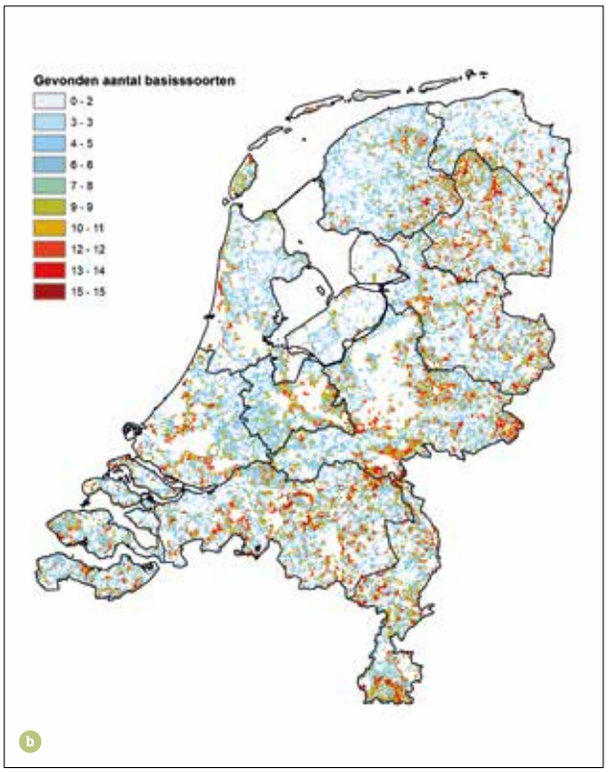

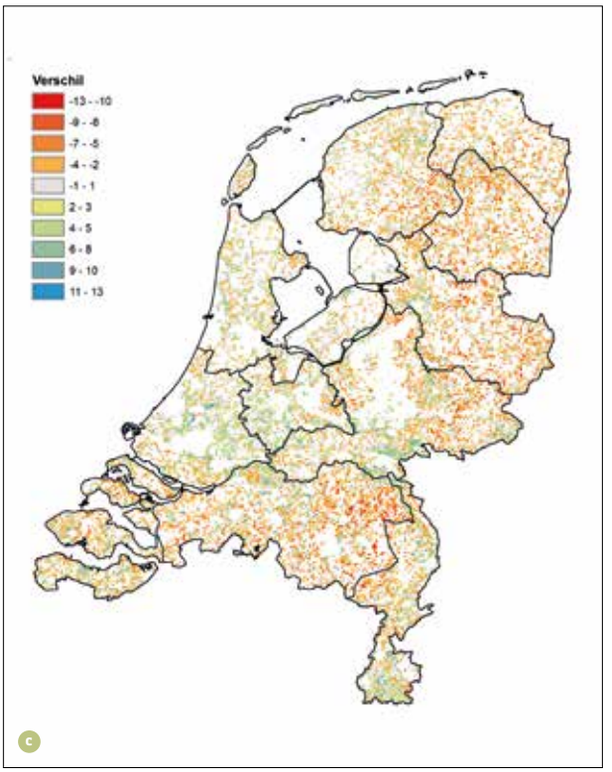

waarden betekenen dat er minder soorten zijn waargenomen dan verwacht, positieve waarden betekenen meer soorten dan verwacht. Op de kaart loopt de kleurschaal van rood (minder dan verwacht) via geel (geen verschil) tot blauw (meer dan verwacht) (5).

Uitdagingen voor de toekomst

Met de Basiskwaliteit Natuur kan de omgeving van natuurgebieden worden beoordeeld. Die beoordeling is bruikbaar als instrument in de landbouwtransitie, bijvoorbeeld door subsidies te koppelen aan maatregelen die aantoonbaar bijdragen aan de basiskwaliteit. Als soorten ergens verwacht mogen worden, maar niet voorkomen, betekent dat mogelijk dat bepaalde biotopen ontbreken of dat de druk van factoren als vermesting, verdroging, versnippering, intensief beheer en verstedelijking te hoog zijn. Behalve voor het boerenland en de bebouwde is het zinvol om ook voor multifunctionele bossen en grote wateren de Basiskwaliteit Natuur te gaan beoordelen. ■

Henk Sierdsema
Sovon
henk.sierdsema@sovon.nl

Christian Kampichler
Sovon

Michiel Wallis de Vries
De Vlinderstichting

Ronald Zollinger
RAVON

“Het is nodig een basiskwaliteit voor natuur te realiseren, waarmee je soorten kunt behouden of terugkrijgen”

SUMMARY

Basic Nature Quality: focus on common species

The Basic Nature Quality concept emphasizes the provision of suitable conditions to keep common species common. In the course of decades we have seen many of these species decline in distribution and numbers to such an extent that they are placed on the Red List. And we want to prevent this! Particularly for agricultural and urban nature, the restoration of basic nature quality is an important new ambition for the new nature policy. Indicator species have now been selected from seventeen species groups of plants and animals for assessment. With these species we define the desired local basic nature quality and compare this with the current occurrence to define targets for quality improvement.

Literatuur

De complete literatuurlijst van dit artikel vindt u door deze QR-code te scannen, of bij de online versie van dit artikel, ie te vinden is op https://delevendenatuurmagazine.nl/de-levende-natuur-nummer-05-2022/samenvatting-basiskwaliteit-natuur-aandacht-voor-algemene-soorten/

Sierdsma, H. et al., 2022. Basiskwaliteit Natuur: aandacht voor algemene soorten *De Levende Natuur* 123 (5), 178-181.

SUMMARY

Basic Nature Quality: focus on common species

The Basic Nature Quality concept emphasizes the provision of suitable conditions to keep common species common. In the course of decades we have seen many of these species decline in distribution and numbers to such an extent that they are placed on the Red List. And we want to prevent this! Particularly for agricultural and urban nature, the restoration of basic nature quality is an important new ambition for the new nature policy.
Indicator species have now been selected from seventeen species groups of plants and animals for assessment. With these species we define the desired local basic nature quality and compare this with the current occurrence to define targets for quality improvement.

Literatuurlijst

Biesmeijer, K., S. Klumpers, I. Visseren-Hamakers, D. Kleijn, & R. Kwak 2021. *Op weg naar basiskwaliteit natuur.* Naturalis Biodiversity Center, Leiden.

CBS, PBL, RIVM, WUR, 2021. *Staat van instandhouding soorten en habitattypen Habitatrichtlijn en trends vogels Vogelrichtlijn, 2013-2018* (indicator 1604, versie 03 , 7 juli 2021). www.clo.nl. Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), Den Haag; PBL Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag; RIVM Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, Bilthoven; en Wageningen University and Research, Wageningen.

Kwak, R. & J. Louwe Kooijmans, 2021. *Nederlandse vogels in hun domein.* KNNV Uitgeverij, Zeist.

Kwak, R., A. van den Burg, G. Dommerholt, A. van Kreveld, A. Stortelder & R. van Wijngaarden, 2018. Op weg naar een basiskwaliteit voor natuur. *De Levende Natuur* 119 (5), 230-233.

Sanders, M.E. *et al.,* 2020. *Nederlands natuurbeleid in internationale context*. Voortgang realisatie natuur- en biodiversiteitsbeleid, PBL-publicatienummer: 3889, PBL, Den Haag.

Sierdsema, H., R. Pouwels, A. van Kleunen, & R. P. B. Foppen, 2006. Verspreiding in beeld met kansenkaarten. De Levende Natuur 107:275-278.

Wallis de Vries, M.F., H. Sierdsema, A.W. Gmelig Meyling, J. van Deijk, R.H.A. van Grunsven, H.J. van der Kolk, E. van Norren, B. Odé, M. Reemer, A. Vaessen & R. Zollinger, 2022. *Meetsoorten voor Basiskwaliteit Natuur*. Rapport SoortenNL, Nijmegen.